

KURCZ ÁDÁM ISTVÁN

Hol tart a Gion-életmű kiadása

A Napkút és más budapesti kiadók így dolgoznak Gion Nándor műveinek (újbbli) megjelentetésén

E sorok írója, a Napkút Kiadó szerkesztője 2016-ban tankönyvfejezetet írt a jeles szenttamási születésű íróról az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet tizenkettedikes irodalomkönyvébe (*Irodalom 12.*, Budapest, 2016, 126–127), illetve szövegeket válogatott az *Ezen az oldalon* című novellafüzér-regényből a tankönyvhöz kapcsolódó szöveggyűjteménybe. Ennek eredményeként a magyarországi 12. osztályosok azóta is teljes fejezetet olvashatnak tankönyvükben Gionról, sőt, a szöveggyűjteményben tőle olvashatják a legtöbb szépprózai szöveget. A Napkút Kiadó Gionhoz kapcsolódva először Kurcz Ádám monográfiáját (*Gion Nándor művei és műhelyitkai*, Budapest, 2017) jelentette meg; majd szintén Kurcz, valamint Horváth Futó Hargita közös gyűjtő-szerkesztő munkája eredményeként a *Hang-kép-írás* sorozat 7. köteteként a *Gion Nándor-albumot*, amely az író életének és munkásságának gazdag képi dokumentációját hangzó melléklettel adja közre. A Napkút az író életműkiadásának folytatását is felvállalta, így 2019-ben, illetve 2020-ban szintén nála jelentek meg az életműkiadás 6–7. vaskos kötetei, bennük a korábbi kötetekben nem szerepelt prózai és drámai művekkel, *Krisztus katonái a Görbe utcából*, valamint *Keresünk egy jobb hajót* címmel.

A Magyar Napló Kiadó 2019-ben *Ezen az oldalon* címmel egy kötetben jelentette meg a címadó novellafüzér-regény fejezetei mellett *Az anygali vigasság* és a *Mint a felszabadítók* című kötet novellafüzéréit, valamint – *Maradjon a galamb* címmel – az ezredfordulón írott „pesti” novellák egyik ciklusát: a festőművész történeteit is. *Az anygali vigasság* és a *Mint a felszabadítók* című sorozat a Magyar Napló által kiadott könyvben jelent

meg először hiánytalanul és „teljes műként”, a *Maradjon a galamb* című prózafüzér pedig önálló ciklusként.

Az utóbbi években a szintén budapesti Magvető Kiadó sem tétlenkedett: a *Latroknak is játszott* című tetralógia első három regénye (*Virágos Katona, Rózsaméz, Ez a nap a miénk*) után 2021 nyarának végére a cikluszáró *Aranyat talált* című negyedik regényt is megjelentette.

Eközben a Napkútnál az életműkiadás folytatásán is dolgoznak: *Könyv könyv mellett*, illetve *Minden leírt betű hitvallás* címmel immár majdnem elkészült és kiadás előtt áll az életműsorozat 8–9. kötete, amelyek Gion könyvkritikáit, fordításait, mások műveinek Gion általi átdolgozásait, sőt zsenyéit, illetve nyilatkozatait, alkalmi beszédeit és publicisztikai írásait is tartalmazzák. A Napkút mintegy az életműkiadás mellékleteként tervezi megjelentetni Horváth Futó Hargita bővített Gion-monográfiáját is, amely Gion saját művei mellett a róla szóló irodalom bibliográfiai adatait is tartalmazni fogja.

A Napkút azzal is hiánypótló feladatot vállalt és teljesített, hogy 2021 őszére a – valaha nagyon népszerű, de évek óta nehezen beszerezhető – ifjúsági regények, valamint a „felnőtt” regények új kiadását is megvalósította. Az új Gion-regénysorozat, bár csak 2021-ben indult, már a tizedik kötetnél tart. A sorozat szintén Kurcz Ádám szerkesztésében jelenik meg, a borítókat és a kötetekben lévő vizuális elemeket pedig Keserű Piroska grafikus rajzolta; ezek képi világukban és mondanivalójukban is nagyszerűen illeszkednek az egyes regényekhez; és bár egyenként karakteresen különböznek, stílusukban mégis szép egységet alkotnak. A 2021. szeptember elején lezajlott magyarországi Ünnepi Könyvhétre került a boltok polcaira a sorozat eddig megjelent tíz kötete; cím szerint: 1. *Engem nem úgy hívnak*; 2. *Postarablók*; 3. *A kárókatonák még nem jöttek vissza*; 4. *Sortűz egy fekete bivalyért*; 5. *Az angyali vigasság*; 6. *Zongora a fehér kastélyból*; 7. *Kétéltűek a barlangban*; 8. *Testvérem, Joáb*; 9. *Börtönről álmodom mostanában*; 10. *Izsakhár* – de már a folytatás is tervben van a következő tervezett címeikkel és tartalmakkal: *Ezen az oldalon* (novellakoszorú-regény); *Olyan, mintha nyár volna* (a pálya első felében írott novellák); *Történetek egy régi forgópisztolyról – A jószágú szerzetes* (háborús elbeszélések); *Mint a felszabadítók* (az azonos című novellafüzér-regény

a hozzá köthető további M. H. J.-ről szóló novellákkal/fejezetekkel kiegészítve); *Maradjon a galamb* (pesti novellák 1.); *Mit jelent a tők alsó?* (pesti novellák 2.); *Véres patkányirtás idomított görényekkel* (az 1970-es pesti napló); *Halkan újat mondani* (egyéb irodalmi naplójegyzetek).

Sok kötetről, sok kiadásról, majdnem ugyanannyi tervről számoltunk be a fentiekben, de az igazi újdonságot a közelebbi jövőben mégis az életműkiadás megjelenés előtt álló 8. kötete fogja jelenteni, amelyből Gion új arcait ismerhetjük meg. Ebből a nagyjából már betördelt kötetből, az egyik benne közölt szövegből idézünk most: „Az izgalmas cselekmény többnyire közönségikert biztosít a könyveknek. Fordulatosságával és feszültségével leköti a figyelmet, a közepszerű olvasót is kizökkenti kényelmességéből, sőt az effajta izgalom fedezéke mellett szinte észrevétlenül polgárjogot nyer a súlyosabb mondanivaló is [...]. A szerencsés kezű író, aki az effajta ötvözetet létre tudja hozni, a látszólagos kompromisszum ellenére kompromisszummentesen és a lehető legtisztább formában éri el a legmagasabb elérhető művészi szintet is” – írja Gion pályája legelején *A cselekmény önállósága* címmel a *Magyar Szóban* 1964. július 12-én megjelent írásában. Ez a szöveg is bizonyítja, hogy elmélet és gyakorlat Gionnál (is) kéz a kézben jár; egyúttal felvillantja, hogy milyen átgondolt, pontos, mégis könnyed eleganciával írott tanulmányokkal készült fel szépírói hivatására.

A mindig szórakoztatóan elemző tanulmányíró mellett először ebben a kötetben lép teljes vértetben az olvasó elé a művészeti-kulturális jelenségeket is fanyar humorral bemutató rádiós újságíró-szerkesztő, a művész barátokról és műveikről bensőséges hangon valló pályatárs és barát – aki jeles kortársainak és a klasszikusoknak nemcsak tisztelője és elemzője, hanem szellemes fordítója és átdolgozója is volt. Gion ebben a könyvben népmesék újramesélésétől egy amerikai nagyregény találékony dramatizálásáig számos regiszteren át mutatja meg rendkívül sokoldalú írói tehetségét; és sok meglepő újdonság között az is kiderül róla, hogy pályája hajnalán nemcsak a verseléssel, de még a színjátszással is megpróbálkozott.

Az itt olvasható írások tehát legnagyobb részt a művész(et)eknek, illetve műalkotásoknak a vonzásában születtek. A kötetben közölt hangjáték-

szövegek legtöbbje még soha sehol nem jelent meg nyomtatásban, a többi írás túlnyomó része pedig sok évtizedes tetszhalál után most támad majd fel napi- vagy hetilapsírából, így valóban nem túlzás azt állítani, hogy a kötet oldalain az író eddig szinte ismeretlen arcai tárulnak fel. Ebbe a kötetbe tehát Gionnak azok a szövegei kerültek, amelyek más írókkal, művészekkel, illetve az ő műalkotásaikkal való kapcsolatából, illetve ezek vonzásában születtek, és amelyek így írói formálódását, illetve a művészetekhez és a művészekhez fűződő kapcsolatait mutatják be. A teljesség igényével igyekeztük összegyűjteni a kötetbe az ismertetőket, a kritikákat, az ajánlásokat, a méltatásokat, valamint a Gion által készített fordításokat és átdolgozásokat is – úgy a legkülönbözőbb helyeken elszórtan nyomtatásban megjelent hosszabb-rövidebb írásokat, a meg nem jelent kéziratokat, mint a csak a rádióban elhangzott szépirodalmi műveket, de még azokat a jelenleg csak töredékesen fellelhető rádiós jegyzeteket is, amelyeket Gion az Újvidéki Rádió különböző kulturális műsoraiban olvasott fel. A kötetbe került írásaiban: kritikáiban, recenzióiban, méltatásaiban Gion a helyi, főként vajdasági irodalmi terméstől az annak idején számára elérhető külföldi, főként magyarországi „behozatali” művészeti termékekig: a könyvektől a filmekben és tévéműsorokon át a színi előadásokig, olykor képzőművészeti alkotásokig mindenféle művészeti terméket, alkotói megnyilvánulást, illetve ezek jellemző jelenségeit tollára vette, így gazdag látletét adja kora jugoszláviai, illetve akkoriban Gion számára Jugoszláviában elérhető művészetének.

Ezekből az írásokból egy, a szépprózájához képest teljesen másik Giont ismerhetünk meg. Pontosabban ugyanannak a művésznek másik arcait. Ebből a kötetből mindenki számára nyilvánvaló lesz: Gion hatalmas olvasottságával halmozta fel és kritikái megírásával tudatosította, illetve mélyítette el azt a mesterségbeli tudást, amely lehet, hogy eddig a felületes olvasó számára akár láthatatlan is maradt, valójában viszont mintegy aranyfedeztéként mindvégig támasztja-tartja – mint a jéghegy csúcsát az alja – az életmű eddig ismertebb, kedveltebb részét – benne még az apróbb szépprózai alkotásokat is. A kritikus-recenzens Gionnak az írásokból kiragyogó mély intellektusa mutatja meg azt az olvasottságot, azt a szellemi háttérzást, amely prózájában akkor is meghatározó,

ha bizonyos szempontból szinte egysíkúnak látszik, minthogy szépprózájában szinte csak az általa és ismeretségi köre által közvetlenül megélt vajdasági magyar szemszögű valóságot tematizálta. A szépíróságra megfeszített erővel készülő, de eleinte szinte csak művészetkritikusként megnyilatkozó Gion ezekben az elemző írásokban töményen intellektuális, meghökkentően összetett, aki nem riad meg a legbonyolultabb művészeti problémák feltárásától sem, amit a legmélyebb gondolattal végez el, amihez pedig a legkifinomultabb és legszabatosabb szaknyelvet használja; hogy aztán – és ez a lényeg! – életműve később született, közismert, „népszerű” részében: szépprózájában a cselekménybonyolítástól a stilisztikai eszközökig úgy legyen a felszínen – azaz mindvégig csak látszólag – egyszerű és közvetlen, és így nagyobb közösség számára is befogadható, hogy művei – olvasmányosságuk mellett, vagy inkább „alatt” – valójában mindvégig telítve legyenek mély intellektualitással, gondolati gazdagsággal és rétegzettséggel.

A kritikai írásokat tartalmazó blokk vége felé közölt írásokat az kapcsolja össze, hogy az íróvá, művésszé, kultúraszervező emberré válásról szólnak; illetve azokról az írókról, művészekről, barátokról, kortársakról, akik meghatározták Gion pályáját; illetve kissé patetikusan azt is mondhatnánk, hogy az emberi kapcsolatokról, a kötődésről – olykor még a barátságáról, sőt a családról is. Ez teszi indokolttá például a szívességből írott könyvajánlók, recenziók, méltatások mellett a nekrológok, a nyilvánosság előtt elhangzott beszédek felvételét is: utóbbiakban Gion a számára emberileg fontos személyekről, illetve hozzájuk beszél. Ezek a szövegek már átvezetnek az életműkiadás készülő 9. kötetéhez, amelyben Gion mint közéleti szereplő jelenik meg hangsúlyosabban; ugyanakkor megteremtik a kapcsolódást a 8. kötet második feléhez is, amelyben azok a szövegek olvashatók, amelyeket Gion a számára valamilyen szempontból fontos íróktól fordított vagy dolgozott át.

A rendkívül széles körű, sok száz bibliográfiai tételt és még több napilap- és folyóiratszámot átböngésző kutatás számos korábban ismeretlen írást hozott felszínre, amelyek közül jelentőségét tekintve kiemelkedik Gion első ismert, még álnéven megjelent szépirodalmi publikációja, amely apai nagyapjának állít emléket – hogy az életműben

csakhamar és végérvényesen átadja a helyet a latroknak is játszó másik nagyapának: Gallai Istvánnak, az életmű (egyik) valódi főhősének. A kötetben szintén újdonságot jelentő kuriózum például a Gionnak a szépprózától eltérő művészeti ágakkal való kapcsolatára utaló, ifjúkori színi alakítását is megörökítő cikk, valamint a kamaszkorából fennmaradt verscsokrocskja is. Ezek az írások azért számítanak kuriózumnak, mert Gion egyrészt több helyütt beszélt és írt róla, hogy a színházat sohasem szerette; másrészt a költészetéről még olyat is olvashatunk tőle *Véres patkányirtás...* című irodalmi naplójában, hogy „eleve utálok a verseket”, sőt 1971-ben az Újvidéki Rádió műsorában azt nyilatkozta Guelmino Sándornak, hogy: „soha életemben, még egészen fiatal koromban sem írtam verseket”.

A teljességre törekvés minden igyekezete ellenére van a kötetnek két ismeretes hiányossága is. Az egyik, hogy Gion rádiós jegyzetei közül csak azok a megszólalások, illetve megszólalásrészletek kerülhettek a kötetbe, amelyek a vajdasági magyar kronológiákban nyomtatásban jelentek – vagy még kiadás előtt állnak, de a kötetek szerkesztője, Vékás János jóvoltából már kéziratban birtokunkba jutottak. A másik, hogy Gion egyetemi szakdolgozatát, amelynek szintén ebben a kötetben lenne a helye, és amely gyaníthatóan Thomas Mannról szól(t), egyelőre minden igyekezetünk ellenére sem sikerült megtalál(tat)ni az újvidéki Bölcsészeti Kar archívumaiban. Ha valakinek lenne ötlete, hogyan lehetne megtalálni, szóljon: nagy örömmel fogadnánk; ahogy az *Ezen az oldalon* című dramatizációt is, amely eddig egyelőre szintén nem került elő.

Életműkiadást szerkeszteni nehéz dolog; akkor is, ha szűz földet kell feltörni, de az is komoly kihívást jelent, ha ugart kell újból művelésbe venni. Utóbbi esetben az a nehézség, hogy az elődök munkája (itt: az általuk *valahogy* megszerkesztett kötetek tartalma, kompozíciója) sok mindent behatárol, korlátoz – miközben az újonnan előkerülő írások szintén kényszerítőleg hatnak az új sorozatszerkesztőre. Ez a probléma az életműkiadás valamennyi *már nem* Gerold László szerkesztette kötete esetében felmerül, mivel a Gerold által szerkesztett *Műfogsor az égből*, valamint *Véres patkányirtás idomított görényekkel* című 4. és 5. életmű-kötet (az 1–3. életműkötetettel szemben) nem tartalmazta mindazon műve-

ket, amelyek pedig műfajilag azokba a kötetekbe tartozók lettek volna. Gerold nemcsak napilapokban és folyóiratokban lappangó Gion-szövegeket hagyott ki a szerkesztéskor, hanem még azokat sem mind vette fel, amelyek az Országos Széchényi Könyvtárban lévő és általa áttekinített Gion-hagyatékban rendelkezésére álltak. A kimaradt novellák, kritikák, naplójegyzetek sem csekély értékű művek, de mivel műfajukból a 4–5. kötet már komoly ízelítőt adott, nem kis fejtörést okozott a 6–8., sőt a szintén előkészületben lévő 9. kötet szerkesztésekor is, hogy utólag, pótlólag hol találhatják meg *mégis* a helyüket az életműkiadás újabb kötetében, hiszen ezekben a kötetekben már a korábbiakhoz képest más, új műfajú írások – például drámák, interjúk – dominálnak. A 8. kötet esetében: mindenképpen ebbe a kötetbe való lenne/lett volna az életműkiadás 5. kötetéből többek között *A cselekvő ember tragédiája*, a *Thomas Mann, az esszéíró*, a *Részleges hozzájárulás*, az *Írói szerénység – rendhagyó alkotási mód*, az *Irodalomról a rádióban* és a *Barátkozás a kövekkel* című írás, minthogy ezek is kritikai szövegek, a mások művészetével való kapcsolódás jegyében születtek. Felvetődhet az is, hogy az életműkiadás immár általunk szerkesztett 6. kötetében lévő írások közül pedig a Jókai Mórról, a Thomas Mannról és a Szerb Antalról szóló szövegek is tekinthetők tematikailag a 8. kötetbe is tartozóknak. Utóbbiak esetében azért döntöttünk a 6. kötetbe való felvételük mellett, mert a 6. kötetben műfajilag jobban a kötetkonstrukcióba illenek: azok az írások lényegüket tekintve ugyanis nem annyira műelemzések, mint inkább Gion írói formálódásának állomásait megörökítő vallomások, gioni „naplójegyzetek”, így (ott) jobban illeszkednek az írói önéletrajz – és így a kötetkompozíció – ívébe.

Hasonlóképpen az első szépirodalmi publikációnak, a „Győri Tamás” álnev alatt 1962-ben a *Dolgozó*ban megjelent, *Az öregember* című novellának a novellákat tartalmazó 4. életműkötetben lett volna a helye. Hogy ne maradjon ki az életműkiadásból, most – szükségből, de az adott blokkot jelentősen gazdagítva – a *Gion Nándor színre lép* című egységben találja meg a helyét. Felvetődhet a kérdés, hogy honnan tudjuk, hogy ezt a novellát valóban Gion írta. Az író egy 1987-es nyilatkozatából, ahol elmesélte a tartalmát: „[nagyapámat] egy éjszaka megütötte a guta.

Orvost hívtunk, az orvos imbolyogva lépett a szobába, de nem azért imbolygott, mert berúgott, hanem mert hosszú évekig hadifogságban volt, ahol, állítólag, néha hónapokig fakérget meg füveket evett csupán. Annyira legyengült, hogy hazatérte után is csak szédelegve tudott járni. Hát erről az éjszakáról írtam még egyetemista koromban az első novellámat, alákanyarintottam egy tetszetős álnevet, és bevittem egyik hetilapunk főszerkesztőjéhez. Ő elolvasta irományomat, kissé rosszkedvűen kijelentette, hogy közölni fogja, de a magamfajta fiatalembertől elvárná, hogy merészebben nyúljon a témához" (Domonkos László: *A tengerben néha kövek is vannak. Újvidéki beszélgetés Gion Nándorral. Élet és Irodalom*, 1987. július 31.). És hogy miért éppen „Győri Tamás” álnév alatt jelent meg az írás annak idején? A „Győri” névre nyilván azért esett a választás, mert alakilag hasonlít a „Gion” névhez: G/G I/Y o/ó n/ri; hozzátevé, hogy a „ri” betűkapcsolat – kivált kézírással – hasonlít az „n” betűre. A „Tamás” névről pedig tudjuk, hogy Gion első díjnyertes regényének, a *Testvérem*, *Joábnak*, majd *A kárókatondák még nem jöttek vissza* című regénytől kezdődően az ifjúsági regényeknek is Tamás a narrátor-főhőse – akiknek „(S.) Tamás” neve nyilván az író és művei szenttamási eredetére/kötődésére utal.

Az 5–6. kötettel szemben a 8.-ban az egyes művek bibliográfiai adatait rögtön a címek alatt jelezzük, mert kijelölik azt a kontextust – akár a keletkezés idejét, akár a publikálás helyét vagy más körülményt adnak meg –, amelyek a szépprózai művekhez képest sokkal többet ad(hat)nak az írások értelmezéséhez. Ahol vissza tudtunk menni a szöveg „szerezőibb” változatához, ott az írást kéz- vagy gépiratból rögzítettük, és ennek tényét szintén jeleztük a bibliográfiai adatok között.

A 8. kötet egyes tematikai egységein belül – amennyire lehet – kronológiai sorrendben közöljük a műveket, mert így mutatható be a legjobban az az alkotói út, amelyet Gion bejárta az első, tapogatózó, szárnypróbálga-írástól az érett „nagy” elemzéseikig. Ugyanakkor itt is érdemes megjegyezni, hogy Gion a legelső szépirodalmi vagy kritikai írásában is már érett alkotó, hiszen már ipari tanuló korában is komoly olvasottságra tett szert, és már akkor az írói hivatásra készült elő, amikor úgy látszott, hogy aligha lesz rá esélye. Példaként említhető *Kezdő írói hibák* című 1964-es

szövege, amely már akkor profi tankönyv- vagy legalábbis oktatószövegként került ki tolla alól, amikor még egy regénye sem jelent meg. Mondhatjuk így is: Gion kezdőként sem volt kezdő.